

KRZYSZTOF KUPIŃSKI

Wyższa Szkoła Kadr Menedżerskich

ORCID 0000-0003-3885-7475

WARTOŚCI POLITYCZNE KONSTYTUOWANE LOKALNIE A WARTOŚCI
POLITYCZNE OGÓLNONARODOWE

WPROWADZENIE

Na wstępie niniejszego artykułu należy doprecyzować zasięg pojęcia wartości politycznych w odniesieniu do tego, co rozumiemy przez lokalność i ogólnonarodowość. Nadto należy mieć na uwadze, że wartości politycznych nie będzie można w pełni zdefiniować, jeśli nie ujmie się ich w relacji do globalności i lokalności.

Lokalność wywodzimy z łacińskiego terminu „locus, localis”, które oznacza jakies konkretne miejsce: wieś lub coś położonego w określonym usytuowaniu. Łaciński rdzeń wybrzmiewa w takich określeniach jak lokal, lokalizacja, lokalny czy społeczność lokalna.

Lokalność należy do podstawowej i tradycyjnej kategorii stosowanej w opisywaniu i analizie funkcjonowania społeczności i zjawisk o charakterze bliskiego sąsiedztwa. Ma charakter wspólnotowy i jako taka z jednej strony jest konkretna i uchwytana, a nawet wręcz namacalna, z drugiej natomiast ma w sobie coś z intymności, bo jest swoistego rodzaju prywatnością na użytek nielicznych. To rodzaj tajemnicy¹, która stanowi spoiwo i fundament społeczności. Lokalność przylega do konkretnej społeczności, która identyfikuje się przestrzennie z uznawanym na poziomie deklaracji systemem wartości. Od lat sześćdziesiątych XX w. w obiegu naukowym, ale i w dyskusjach o charakterze ideologicznym funkcjonuje pojęcie lokalizmu, które przeciwstawiane było nasilającej się masowości i unifikacji kultury². Zaczęto wówczas dostrzegać zagrożenie w nadmiernej ingerencji państwa we wszystkie najdrobniejsze dziedziny życia. Uznano, że społeczeństwo powinno rozwijać się na podstawie najbardziej podstawowych relacji, z jakimi ma się do czynienia na szczeblu wspólnot lokalnych i na podstawie praktykowanej tam samorządności.

Lokalizm (lokalność) postrzegany jest jako sposób zorganizowania przestrzeni, w której obywatele zaspokajają swoje potrzeby i w pełni korzystają w dostępnych im zasobów umożliwiających rozwój. W pierwszej kolejności to świadomość wszystkiego w bezpośrednim sąsiedztwie, gdzie demokracja i ufundowane na niej instytucje nie są

¹ F. Tönnies, *Wspólnota i stowarzyszenie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008, s. 319-324.

² H. Podedworna, *Analiza struktur społecznych. Wybrane przykłady*, w: *Socjologia ogólna*, red. Polakowska-Kujawa, Warszawa: SGH, 1999, s. 113.

rozbudowanymi biurokratycznymi molochami. Władza samorządowa jest bardziej demokratyczna niż władza wyłaniania na rozleglejszym terytorium – może być i w istocie jest bardziej kontrolowana (kontrolowalna) przez społeczność lokalną. Druga przesłanka wskazująca na przewagę lokalizmu to niewielka przestrzeń podlegająca zarządzaniu, a przez to przynosząca mniejsze straty zasobów i większą efektywność. I wreszcie trzecia przewaga to znajomość potrzeb społeczności i racjonalność w ich zaspokajaniu. Wszystkie trzy elementy rozgrywają się w świadomej i w pełni przejrzystej (transparentnej) interakcji władz lokalnych z obywatelami³. Polska widziana jako przestrzeń społeczno-polityczna jest bardzo zróżnicowana i lokalność lokalności nie jest równa. Jest to związane z pewnymi zaszłościami historycznymi i nakładającymi się na nie działaniami politycznymi po II wojnie światowej: wymuszone migracje, zagospodarowanie i inwestycje w tak zwane ziemie odzyskane, przy mniejszym zaangażowaniu ówczesnego państwa w regiony o tradycyjnym i nienaruszonym etnicznie społecznym komponente⁴.

W swoistej opozycji do lokalizmu jawi się globalizm (globalność), choć niektórzy autorzy zwracają uwagę, że obydwa pojęcia są w koniecznej do siebie relacji i są w pełni zrozumiałe tylko wówczas, gdy są pokazywane obok siebie. Globalizm przez swoistego rodzaju totalność uczestniczy w tym, co lokalne i wpływa na lokalne układy i relacje, natomiast pytanie, co przywodzi ta relacja, to „czy lokalizm wpływa i modyfikuje zjawiska i procesy o charakterze globalnym?”. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na jeszcze jedną dystynkcję, która być może z racji bliskości znaczeniowej umyka: globalizm czy lokalizm – to zespół procesów zachodzących w określonej przestrzeni, natomiast globalność i lokalność to pewna dyspozycja, rodzaj perspektywy czy cecha (skłonność) określonego stanu rzeczy⁵. Globalizm jako zjawisko nie jest jednorazowym wydarzeniem w sferze gospodarczej, politycznej czy kulturowej, jest to raczej zjawisko wynikowe tego, co można określić domknięciem epoki industrializacji, która wymusiła ponadlokalną i ponadnarodową wymianę gospodarczą, polityczną, a równocześnie z nią wpłynęła na modyfikację, a w niektórych sytuacjach podmianę składowych w lokalnych i regionalnych systemach wartości⁶. Samo pojęcie globalizmu zyskało popularność w latach sześćdziesiątych XX w., kiedy to kanadyjski teoretyk kultury McLuhan – interesował się filmem, telewizją, radiem, telefonami i gazetami – w dyskursie nad ich kondycją i siłą oddziaływania na świadomość milionów odbiorców użył określenia „globalna wiosna”.

W tym miejscu warto podnieść pewną specyficzną właściwość dotyczącą równowagi między bezwzględnością globalnością a potrzebą zachowania tego, co specyficznie lokalne i wartościowe, co nie powinno się rozplątać w globalnej nijakości. Globalne marki produktów i usług starają się dostosowywać do lokalnych uwarunkowań i wrażliwości (Coca-Cola, McDonald's czy Microsoft). Podobnych zabiegów używał Kościół katolicki, który, chcąc nie chcąc, uwzględniał lokalny koloryt miejsca, w którym implementował religijne idee. W literaturze przedmiotu nazywa się to „inkulturacją”, która w istocie jest innym określeniem tego, co kryją w sobie terminy globalizacja i globalność⁷.

³ L. Gilejko (2002) *Funkcje społeczności lokalnych i szanse ich realizacji*, „Rocznik Żyrardowski” nr 1, s. 73-74.

⁴ Tamże, s. 69.

⁵ A. Majer (2011) *Locality in the shadow of globalization*, „Annales UMCS, SECTIO I Philosophia – Sociologia”, R. 36 2011 nr 2, s. 27-28.

⁶ P. Starosta (2001) *Spoleczne skutki globalizacji*, „Globalizacja”, J. Klich (red.), Kraków: Instytut Studiów Strategicznych, s. 44.

⁷ F. Omollo-Okalebo (2016) *Theoretical Discussions of Inculturation for Transformative Evange-*

Przywołane określenia odnoszą się do rzeczywistości społecznej i politycznej, natomiast w szerszej perspektywie dostrzegane są w kulturze i ekonomii. Jako pierwszy tymi terminami posłużył się Roland Robertson⁸, który uważał, że taka globalizacyjna skłonność pozwoli zbliżyć się pod względem wartości regionom dość odległym od siebie, ale jednocześnie pozwoli im zachować swoją specyfikę i odmienność. Dla innych zaś globalizacja to rodzaj tarczy, jaką mogą posłużyć się państwa w obronie przed zalewem globalnego walca, który ma kapitał i wraz z nim polityczne poparcie. Globalizacja to takie filtrowane przyjmowanie zewnętrznych wpływów, aby miało lokalny rys i cechy, a przez to ubogacało lokalną kulturę: przyjmowanie tego, co wartościowe, ale bez wywracania własnej kultury i systemu wartości⁹.

Zachowując zasadę rozważań „od ogółu do szczegółu”, należy lokalność ustawić w relacji do kategorii narodowości, która w postaci czystej obejmuje wszystkich zamieszkujących terytorium Rzeczypospolitej, ale i tych wszystkich, którzy żyją i mieszkają poza krajem lub utożsamiają się z jego kulturą, poczuciem wspólnoty narodowej i politycznej. Narodowość nie wyklucza i nie znosi lokalnej społeczności, ale obok innych traktuje jako konieczną składową. Wszystkie współtworzą polskość, w której społeczności lokalne widzą inne społeczności z ich specyfiką i niewykluczającą się odmiennością.

WARTOŚCI NA POZIOMIE LOKALNYM

W tym miejscu należy poruszyć zagadnienie wartości w ich wymiarze lokalnym i wymiarze ogólnonarodowych z zastrzeżeniem tego wszystkiego, co zostało napisane powyżej. Wartości polityczne nie stanowią jakiegos szczególnego i wyodrębnionego katalogu, który w sposób sterylny występuje bez styczności z wartościami etycznymi, kulturowymi itp. Wartości nie da się skalibrować w taki sposób, który nadałby im konkretną miarę, ponieważ jeśli już się o nich mówi lub pisze, to jest to rozgrywane w pewnej sferze opisowej i postulowanej¹⁰. Wartość jest swoistego rodzaju apelem o takie, a nie inne działanie i zachowanie. Wszystkie są względem siebie w pewnej dyfuzji, a tylko w zależności od okoliczności (perspektywy) przybierają postać, którą dookreślamy przymiotnikami na przykład jako „wartości polityczne”. Z czego zatem bierze się lokalność jakichkolwiek wartości i w jaki sposób przekłada się to na ich uzus na gruncie polityki lokalnej i krajowej?

Trzeba zacząć od tego, o czym już wcześniej było mówione, że mówiąc o wartościach, musimy je umiejscowić w jakimś systemie społecznym i politycznym. System społeczny jest zawsze szerszy i pierwotniejszy wobec systemu politycznego, dlatego wymienia się je obok siebie, ponieważ wspólnota lokalna, regionalna czy narodowa

lization: Approaches from Intellectual History of African Catholic Theological Heritage and Voices from the Grassroots. „Roczniki Teologiczne” 2016, t. 63, s. 111–122; Pindel R. (2007) *O potrzebie ekskultury w procesie inkultury.* „Ruch Biblijny i Liturgiczny” nr 4(2007), Rok LX, s. 245–246.

⁸ R. Robertson (1995) *Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity.* „Global Modernities”, London 1995, s. 25–44.

⁹ I. Biernacka-Ligęza (2013) *Glocalizacja – byt wyobrażony czy realna potrzeba?* [w] Antynomie polityczności: artykuły, eseje i szkice dedykowane Profesor Barbarze Goli. K. Minkner, L. Rubisz (red.), Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 163–164.

¹⁰ A. Słaboń (2012) *Konflikty wartości a konflikt społeczny. Mapy orientacji aksjonormatywnych.* „Style życia, wartości, obyczaje. Stare tematy, nowe spojrzenia”. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 88.

współtworzy obydwą. System polityczny, choć jawi się jako zbiór norm i procedur oraz składowych, takich jak partie polityczne, organizacje społeczne, związki zawodowe itp., to przede wszystkim jest to ogromny zestaw norm i zasad, które regulują jego funkcjonowanie i relacje między uczestnikami systemu. Najważniejsze jednak w tym wszystkim jest przeświadczenie, że system polityczny służy realizacji wartości politycznych, które uzyskują akceptację oraz największe społeczne i polityczne poparcie¹¹. Funkcjonujące w ramach systemu politycznego wartości można postrzegać poprzez instytucje (system polityczny postrzegany od strony instytucjonalnej), to znaczy postrzegać je jako wypadkową współdziałania wielu podmiotów życia politycznego: partii, związków zawodowych czy organizacji społecznych, które w istotny sposób wpływają na treść norm i zakres obowiązywania zapisanych w nich wartości. Drugie podejście (widzenie wartości) to sprawdzenie struktury systemu politycznego i funkcjonalności oddziaływań między składającymi się na system elementami. Jest to widzenie systemu w działaniu i zachodzących różnego rodzaju procesach, w których dochodzi do przyjęcia określonych norm i zachowań powszechnie przyjmowanych i ufundowanych na wartościach. Najistotniejsze w tym wszystkim jest postrzeganie wartości jako składowej systemu politycznego, która wraz z ideami politycznymi stanowią jego maszynę napędową. Z nich wyrastają i na nich się zasadzają sformalizowane normy i reguły systemu oraz na ich podstawie powstają i działają partie polityczne, oraz inne organizacje jako aktywni uczestnicy tego systemu¹².

Z czego więc bierze się zróżnicowanie wartości lokalnych i jak się te wartości sytuują na tle tego, co stanowi wartości ogólnonarodowe, czyli wspólne wszystkim obywatelom bez względu, do której społeczności lokalnej przynależą? Nie jesteśmy w stanie tego rozstrzygnąć bez odwołania się do innych perspektyw badawczych niż politologia, która w tym przypadku zajmuje się jednym – bardzo ważnym – aspektem życia i aktywności wspólnoty lokalnej i narodowej. Jakiegokolwiek wartości, które występują w obiegu społecznym, gospodarczym, kulturowym i politycznym na szczeblu lokalnym mają szansę na realizację, o tyle o ile występują w silnym sieciowym powiązaniu występujących tam uczestników grup społecznych (grup interesów) i mających wpływ na instytucje lokalnego życia społeczno-politycznego. W przypadku grup, wewnątrz których powiązania są słabsze, preferowane wartości mają mniejsze szanse na realizację w ramach lokalnej polityki społecznej¹³. W sytuacji wartości tak naprawdę mówi się o potrzebach, które mogą być zaspokajane tylko we współpracy wszystkich uczestniczących w systemie wymiany; właściwym jest tu posłużenie się pojęciem partycypacji, które ma szerokie zastosowanie w opisywaniu sfery społeczno-politycznej na każdym szczeblu życia publicznego. Nie można tego przeprowadzić bez zaufania społecznego między jego uczestnikami, tj. obywatelami i instytucjami. Zaufanie jest jedną z wartości, która umożliwia realizację pozostałych¹⁴. Wielu badaczy zwraca uwagę na kulturę polityczną, która z istoty powin-

¹¹ A. Antoszewski (2014) *System polityczny jako przedmiot badań politologii i nauki prawa konstytucyjnego*. „Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, tom VIII, s. 19-20.

¹² M. Podolak, M. Żmigrodzki (2013) *System polityczny i jego klasyfikacje*. [w] *Współczesne systemy polityczne*. B. Dziemidziok-Olszewska, M. Żmigrodzki (red.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 11-12.

¹³ M. Theiss (2018) *Lokalne obywatelstwo społeczne w lokalnej polityce społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 69-70.

¹⁴ D. Plecka (2013) *Wartości a wartości polityczne w kształtowaniu bezpieczeństwa społecznego*. „Political Preferences” nr 5 (2013), s. 52-53.

na sprzyjać realizacji wartości politycznych na każdym szczeblu, poczynając od tego najniższego, w którym relacje i oddziaływanie występują między uczestnikami (beneficjentami) polityki bezpośredniej. Przywołana kultura polityczna to nic innego jak rodzaj powszechnych postaw uznających określone obyczaje i instytucje demokratyczne za obowiązujące i porządkujące układ społeczny i polityczny. Na tę kulturę składają się idee, które wyznaczają horyzonty porządku politycznego i porządku wartości, wokół których ogniskuje się życie społeczne i polityczne w ich praktycznym wymiarze, czyli to wszystko, jak funkcjonuje demokracja na każdym ze szczebli¹⁵.

Istotną rolę w kształtowaniu tej kultury pełnią organizacje uczestniczące w życiu publicznym, takie jak partie polityczne, związki zawodowe, stowarzyszenia czy media, rozumiane tu jako media tradycyjne: telewizja, radio, prasa czy jako wolna wymiana informacji w przestrzeni internetowej (media społecznościowe, portale itp.).

LOKALIZM JAKO WARTOŚĆ

Skąd bierze się lokalność i lokalizm wartości politycznych, skoro nie budzi wątpliwości przekonanie, że demokracja i system polityczny ma wymiar ogólnopanstwowy w państwach o ustroju unitarnym? Odpowiedź na to pytanie może być udzielona w pełniejszy sposób przez odwołanie się do wyników badań dostępnych w innych dyscyplinach, które zajmują się tym samym obszarem przestrzeni społecznej i politycznej. Nie jest to działanie o charakterze obrazoburczym, ponieważ badanie społeczności lokalnych jest zlecane nie tylko dla zaspokojenia ciekawości badawczej, ale służy wielu innym dziedzinom aktywności społecznej i politycznej. Jest to tak zwana etnografia stosowana na gruncie badań konsumenckich w socjologii czy marketingu. W wielu przypadkach zlecniodawcami są instytucje i organy państwowe, samorządowe i społeczne. Zlecniodawcy bez względu na usytuowanie i rolę w społeczności doceniają, że daje to im możliwość zdiagnozowania tego wszystkiego, co zachodzi w społecznościach lokalnych jako zjawiska i stany społeczno-polityczne, a to z kolei daje możliwość znalezienia właściwych rozwiązań, które przekładają się na realizację wartości politycznych w wymiarze lokalnym. Nauki polityczne doceniają możliwości badawcze, jakie oferuje etnografia, która daje lepszy dostęp do rozwiązywania realnie występujących problemów w sferze społeczno-politycznej¹⁶. Lokalizm, który leży u podłoża rozważań o wartościach lokalnych i ich szczególnej specyfice w odniesieniu do wartości narodowych, tak naprawdę nie jest w totalnej opozycji do tego, co ogólnonarodowe i globalne, ponieważ korzysta z osiągnięć technologicznych o zasięgu globalnym: telewizja, informatyka, internet, komunikacja itp. Gospodarka, która jest najpierwszym nośnikiem globalizmu, jest o tyle globalna, o ile uwzględni specyfikę lokalizmu i lokalnych powiązań i układów, które pozwolą zaistnieć temu, co zewnętrzne¹⁷. Lokalizm widziany z takiej perspektywy wydaje się przydawać społecznościom lokalnym swoistej autonomii w sferze politycznej, gospodarczej, kulturalnej i społeczno-przestrzennej. „Oznacza on koncentrację życia społecznego i gospodarczego w społecznościach lokalnych, a także ich prymat i domi-

¹⁵ P. Sekuła (2009) *Kultura polityczna a konsolidacja demokracji*. Kraków: oficyna Wydawnicza AFM, s. 48-51.

¹⁶ K. Gładkowski (2014) *Metoda etnograficzna oraz implikacje teoretyczne wynikające z badań empirycznych w naukach o polityce*. „Studia Gdańskie” tom XXXIV, s. 252-253.

¹⁷ B. Jałowicki, K. Sowa (1989) *Przedmowa*. Społeczności lokalne. Teraźniejszość i przyszłość. Warszawa: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych. Instytut Gospodarki Przestrzennej, s. 9.

nację w stosunku do owego szerszego układu społeczno-przestrzennego, który jest, jak gdyby, wytwarzany przez te społeczności, a zatem wobec nich wtórny. Tak rozumiany lokalizm może być uznany za określony typ ładu społecznego”¹⁸.

Wartości lokalne są ściśle związane z pewnymi procesami, jakie zachodzą w trakcie tworzenia się i kształtowania tożsamości lokalnej i regionalnej, można nawet wprost powiedzieć, że tradycja jako taka jest wartością lokalną, która zespala i cementuje specyfikę społeczności lokalnych. Następuje wtedy swoisty proces uniformizacji danej społeczności i można mówić o jej charakterystycznej lokalności, która odróżnia ją od innych ufundowanych w podobny sposób. Często wartością organizującą i ogniskującą lokalizm jest język, gwara, a niekiedy styl życia. Nie bez znaczenia jest jednak tożsamość kulturowa związana z terytorium, które jako takie stanowi wspólną przestrzeń życia, kształtowania stosunków społecznych, doświadczeń i wyobrażeń o świecie. Wartości lokalne homogenizują społeczności lokalne, są częścią zinteryoryzowanej świadomości przynależności i służą odróżnianiu siebie i swoich od „obcych”¹⁹.

Społeczności lokalne szczególnych odmienności (wartości) względem otoczenia są mobilniejsze i zwarte w większym stopniu niż pozostali. Wynika to ze swoistej dbałości o bycie lepszym i zapewnienia warunków przetrwania własnej tradycji i obyczajów. Na przykład społeczność litewska w Puńsku wykorzystuje swoją etniczność i lokalną specyfikę jako wartość, która wydaje się narzędziem służącym celom ekonomicznym tej społeczności²⁰. Nadzieje związane z lokalizmem i jego szczególnym renesansem obserwowane są na świecie od drugiej połowy lat siedemdziesiątych XX w., postrzega się w nim swoisty rodzaj szczepionki przeciwko przesłonięciu wszelkich przejawów życia społecznego i politycznego przez działania i wartości o charakterze globalnym. Wartości o charakterze lokalnym mogą się odradzać i rozwijać przede wszystkim przy wdrożeniu zmian systemowych w ustroju państwa, które odda suwerenność obywatelom i przekaze większość spraw ich decyzjom i wybieranym reprezentantom. Podkreślane jest to we wszystkich możliwych dokumentach, które funkcjonują w politycznym obiegu państw demokratycznych, a przypadku Polski szczególną rolę odgrywa z racji naszej przynależności do Unii Europejskiej Europejska Karta Samorządu Lokalnego²¹.

Państwo z reguły dąży do implementacji rozwiązań preferowanych na szczeblu centralnym na wszystkie obszary życia społeczno-politycznego, a robi to przez oddziaływanie gospodarcze i polityczne, które próbuje narzucić społecznościom instytucjonalną jedność. Takie działania prowadzą do zapaści lokalności, a działalność państwa niszczy tkankę społeczną na niższych szczeblach. Zdaniem Rybickiego ważne jest odbudowanie lokalności i lokalizmu z jego odmiennością i autonomią i wykorzystywanie go jako fundamentu w budowaniu struktur o zasięgu ogólnonarodowym. To wszystko może przełożyć się na działalność korporacji o zasięgu globalnym, ale wykorzystujących w swoim biznesowym otoczeniu mniejsze przedsięwzięcia gospodarcze zakorzenione lokalnie²².

¹⁸ K. Sowa (1989) *Zmierzch i odrodzenie się lokalizmu w XX stuleciu. Uwagi o politycznych uwarunkowaniach procesów społeczno-gospodarczych*. [w] *Społeczności lokalne...* dz. cyt., s. 24.

¹⁹ S. Żerańska-Kominek (1989) *Tradycja muzyczna jako czynnik nowej integracji społecznej Litwinów w Polsce*. [w] *Społeczności lokalne...* dz. cyt., s. 350.

²⁰ Tamże, s. 343-344.

²¹ Europejska Karta Samorządu Lokalnego, [dostęp: 23.02.2020, w:] Dz. U. 1994 nr 124 poz. 607, <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19941240607/T/D19940607L.pdf>>

²² P. Rybicki (1979) *Struktura społecznego świata*. Warszawa: PWN, s. 719-720.

TOŻSAMOŚĆ LOKALNA

Rozwój technologii i przemysłu oraz wymiany gospodarczej w swojej skali zaczął dominować nad lokalnością, która w istotnym stopniu zaczęła ulegać zapaści i funkcjonowała na obrzeżach życia społeczno-politycznego. Wspierana była głównie przez sentymentalne działania osób, które odwoływały się do wspólnej lokalnej historii (rekonstrukcje), kultywowanie obyczajów (folklor), odwoływano się do emocji i literatury, w której mała ojczyzna była szczególnym mitycznym archetypem lokalnej tożsamości. Takie działania są swoistego rodzaju pozytywnym bastionem i obroną pluralistycznego świata. Zachowana lokalna ojczyzna jest związana ze środowiskiem naturalnym i bezpośrednim otoczeniem człowieka, w którym osadzona jest konkretna kultura i pamięć zbiorowa społeczności²³.

Lokalizm ma dwa oblicza i dwie ścieżki, które do niego prowadzą. Pierwszy związany jest z wydarzeniem w wymiarze biologicznym i geograficznym, jakim jest urodzenie i na co człowiek nie ma żadnego wpływu, bo jest to stan zastany. Drugi związany jest z dobrowolnym wyborem lokalizmu i miejsca jako czegoś wartościowego i pozwalającego odnaleźć się w globalnym morzu. Tak więc mała ojczyzna to także wybór, a nie splot przypadkowych wydarzeń niezależnych od człowieka i obywatela²⁴. Tak jest na poziomie indywidualnych wyborów, natomiast Bourdieu zwraca uwagę na to, że ogromne znaczenie dla budowania tożsamości lokalnej ma takie działanie, które wynika z tworzonych instytucji na gruncie lokalnym i które swoim istnieniem i nazywaniem nadają stosowną rangę. Ma to ogromny wpływ na kształtowanie lokalnej tożsamości i podnosi znaczenie wartości lokalnych w relacji z rzeczywistością o zasięgu ogólnonarodowym²⁵.

Społeczność lokalna czerpie swoją tożsamość i specyficzne dla niej wartości przede wszystkim z historii²⁶, która w pierwszej kolejności jest tym, co zapamiętali ludzie, w dalszej części jest przekazem międzypokoleniowym, wreszcie może być też zapisem w formie książek czy coraz popularniejszych portali osadzonych i dystrybuowanych w internecie. Obserwuje się wzmożoną aktywność miłośników lokalności, którzy z jednej strony chcą zebrać jak najwięcej informacji o swojej społeczności, z drugiej dzielą się wiedzą z innymi. To wywołuje reakcję w formie dostarczania nowych informacji. W tym miejscu należy wyartykułować zastrzeżenie, że historia zapisana może się różnić od tej zapamiętanej, ponieważ często oprócz źródeł w formie mówionej jest weryfikowana i ubogacana przez materiały źródłowe związane z działalnością instytucji, które z urzędu prowadziły i odnotowywały pewne działania w lokalnej przestrzeni (podatki, wybory, inwestycje kroniki, wydawnictwa okolicznościowe itp.).

O lokalności i lokalizmie świadczą w praktyce postawy przywiązania do określonych wspólnych wartości mieszkańców konkretne terytorium²⁷. Okazywany jest szacunek dla tradycji i obyczajów, dbałość o walory krajobrazowe i pokazywanie tego na zewnątrz, dbanie o otoczenie, kibicowanie drużynom szkolnym czy występującym klubom spor-

²³ A. Gąsior-Niemiec (2004) *Pole, habitus i imago regionis: propozycja alternatywnego podejścia do analizy regiony*. [w] „Studia Regionalne i Lokalne” nr 4 (18) 2004, s. 18-21.

²⁴ K. Stankiewicz (2016) *Tożsamościowe aspekty integracji społeczności miejskiej. Ekspatrianci: między Wilnem a Gdańskiem*. [w] „Studia Pedagogiczne” t. LXIX, s. 90-92.

²⁵ P. Bourdieu (1991) *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity, s. 119.

²⁶ K. Stankiewicz (2016) art. cyt., s. 88.

²⁷ M. Krakowska (2011) *Konferencja „Kultura jako pamięć: Posttradycyjalne znaczenie przeszłości”*. [w] „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2-3, rok IV, s. 248-250.

towym. W tej przestrzeni społeczno-politycznej jest także miejsce dla różnych form zorganizowania, które sprawiają, że wszyscy mogą czuć się częścią większej całości i mieć świadomość, że mogą się realizować. Jedni stają się liderami, inni uczestnikami grup takich, jak kluby seniora, koła gospodyń wiejskich, ochotnicze straże pożarne, jeszcze inni wybierają życie na uboczu. W takich warunkach kształtują się lokalne autorytety.

Wreszcie to, co w sposób formalny oddziela jedną społeczność od drugiej, to granice administracyjne lub granice zwyczajów i poczucia przynależności. W tym ostatnim stwierdzeniu chodzi o wyobrażeniowy (mentalny) wyraz tego, co nasze i co odmienne od „drugiego”. Ten element nie do końca pokrywa się z podziałem administracyjnym, który ma bardziej charakter formalny. Polacy są najlepszym przykładem wspólnoty, która mimo granic zaborów miała poczucie polskości i przynależności do tej samej kultury, języka i wartości.

Są jednak badacze, którzy twierdzą, że społeczność lokalna ze swoimi wartościami już tak naprawdę nie istnieje, a pozostały jedynie zewnętrzne atrybuty lokalności, które są raczej formą finansowanego przez administrację folkloru niż potrzebą mieszkańców gminy. Ta marginalizacja lokalności jest skutkiem oddzielania miejsca zamieszkania od miejsca pracy, co powoduje, że lokalność nie jest miejscem zakorzenienia, a jedynie kolejną usługą związaną z miejscem, gdzie stoi dom, w którym wypoczywamy i płacimy podatki. Natomiast zawodowa aktywność realizowana jest w innym miejscu, poza gminą. Wspólnota lokalna przetrwa, ale na nowych zasadach przy budowaniu od podstaw tożsamości ufundowanej na przeszłości i sprzęgniętej z teraźniejszością i nową formą korzystania z jej zasobów. Służy temu wymiana informacji, która pozwala zoptymalizować strategię przetrwania w nowej formule²⁸.

W tym miejscu należy zauważyć, że wartości lokalne mają znaczenie i sens społeczno-polityczny w sytuacji funkcjonowania na określonym terytorium jako forma identyfikacji lokalnej i rodzaj kodu, który pozwala funkcjonować w lokalnym układzie. Akceptacja tych wartości i przyjęcie za swoje sprawia, że obywatel w wymiarze społeczno-politycznym jest pełnoprawnym uczestnikiem wspólnoty, w ramach której funkcjonuje i wchodzi w relacje z jej członkami, instytucjami i nieformalnymi grupami. Specyfika tych wartości skrojona jest na skalę lokalną, ale w żaden sposób nie jest wykluczająca wobec wartości ogólnonarodowych, które spinają sobą wszystkie wspólnoty lokalne z ich kolorytem i odmiennością.

PRAKTYCZNY WYMIAR WARTOŚCI LOKALNYCH

Poziom lokalny związany jest z praktycznym zastosowaniem – wdrożeniem – wartości politycznych, które wywodzą się z wartości takich, jak wolność polityczna i gospodarcza, bezpieczeństwo, demokracja, edukacja, zdrowie, rodzina itp. Społeczność lokalna jest, poza tym, że to suma jednostek zamieszkująca konkretne terytorium, przede wszystkim sumą emocji i świadomości ogniskujących się wokół konkretnych wartości społecznych i politycznych ważnych dla konkretnych osób²⁹. Wartości polityczne powinny być wyznaczone jako cele, które będą osiągane przez działania polityczne podejmowane przez

²⁸ P. Chmielewski, J. Chmielewski (2017) *Instytucjonalna ciągłość i zmiana w społeczności lokalnej. Na przykładzie zarządzania wspólnymi zasobami w Jurgowie, wsi polskiego Spisza*. [w] „Studia Socjologiczne” nr 3 (226), s. 115.

²⁹ P. Spicker (2014) *Polityka społeczna – teoria*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, s. 29.

rzządzających na każdym szczeblu. Wartości te powinny się ogniskować (w procesie narracji tak się dzieje) wokół pewnych zasad, które od czasów starożytnych są przedmiotem refleksji poczynając od Sokratesa, poprzez Platona i wszystkich, którzy równocześnie z nimi zajmowali się polityką, jej celami i wartościami. Wartości odnoszą się do zasad, a te powinny być zapisane i pozytywnie opisane, aby mobilizować do działania.

Zasada czynienia dobra zawiera w sobie dobro jako wartość społeczną i polityczną. Polityczną dlatego, że polityka jako sztuka rządzenia jest w stanie stwarzać warunki, które tej wartości służą, a na szczeblu lokalnym znajdują praktyczne zastosowanie. Etyczność stosowania zasady i przekuwania jej na wartości może mieć i ma lokalny charakter. Zasada związana z obywatelstwem odnosi się do prawa korzystania z lokalnych zasobów i usług, jakie świadczy społeczność lokalna i jej instytucje. Polityczna wartość wynikająca z tej zasady znajduje odzwierciedlenie w sposobie zarządzania dobrem wspólnym na szczeblu lokalnym, nakreśla ramy postępowania i samo postępowanie (działanie) traktuje jako wartość. Ma to kluczowe znaczenie w świadczeniu usług społecznych.

Wartości lokalne i forma ich realizacji dla obywatela mają większe i konkretniejsze znaczenie niż wartości polityczne widziane i realizowane na szczeblu ogólnonarodowym czy ogólnoeuropejskim. Przyczyna tego tkwi w naturalnie bliskich zasobach, do których obywatel sięga w pierwszej kolejności w otoczeniu lokalnym, a głównym usługodawcą jest gmina. Jest to zgodne z zapisami ustawowymi i Konstytucją ustanawiającymi gminę jest tą przestrzenią i częścią administracji publicznej, która ma zaspokajać wszystkie potrzeby obywateli poza zastrzeżonymi ustawami.

LOKALNA ODMIENNOŚĆ I RÓŻNORODNOŚĆ JAKO WARTOŚĆ DODANA

W jaki sposób różnorodność i odmienność poszczególnych lokalizmów (regionalizmów) przekłada się na wartości polityczne, które stanowią element scalający dla wszystkich przyznających się mentalnie i kulturowo do tego samego narodu i obywateli tego samego państwa? Warunkiem sprawności tego układu jest funkcjonowanie społeczności jako społeczeństwa obywatelskiego. W tym miejscu należy poczynić zastrzeżenie, że samo pojęcie społeczeństwa obywatelskiego nie jest jednoznaczne i rozumiane w taki sam sposób przez badaczy. Na przykład dla Wiktora Osiatyńskiego jest to rodzaj samodzielnego i autonomicznego względem państwa bytu, który potrafi i chce artykułować swoje interesy oraz potrzeby i przez zorganizowanie wpływa na sprawy publiczne. Władza rządu jest adresatem jej postulatów, ale nie ma wpływu na wewnętrzne układy i powiązania, które tworzone są spontanicznie i niezależnie od państwa, choć w ramach wolności gwarantowanej przez państwo³⁰. Natomiast inni, jak chociażby Lipset, zwracają uwagę na trzy poziomy funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego. Pierwszy jest związany z działalnością w ramach społeczeństwa obywatelskiego rywalizujących ze sobą grup o charakterze religijnym i ideologicznym (partie polityczne). Układem, który umożliwia im działalność w tej samej przestrzeni jest uznanie wzajemnego prawa do głoszenia własnych poglądów i zachowania odmienności. Drugą płaszczyzną funkcjonowania jest gotowość uczestników czy, inaczej mówiąc, udziałowców społeczeństwa obywatelskiego do zmian, które wynikają z różnorodności i dostosowania do aktualnie występującego układu. I wreszcie trzecia płaszczyzna to otwartość na nowości i innowacje, które wzno-

³⁰ W. Osiatyński (2004) *Rzeczpospolita obywateli*. Warszawa: Wydawnictwo Rosner i Wspólnicy, s. 122.

szą społeczeństwo na wyższy poziom rozwoju i organizacji³¹. Jeszcze inni zwracają uwagę na więzi, które mają wymiar szerszy niż rodzina, bo przekładający się na współpracę w ramach różnego rodzaju lokalnych organizacji, które w naturalny sposób doprowadzają do wytworzenia norm związanych z publicznymi relacjami o charakterze politycznym, które z jednej strony dają pole do określania ich wartościami politycznym realizowanymi lokalnie, a z drugiej – mają wsparcie i ochronę rządu w ramach wartości politycznych realizowanych przez władzę publiczną na szczeblu państwowym³².

Przytoczone perspektywy dowodzą tylko, że funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego jest na tyle bogate, że trudno je jednoznacznie i bezdyskusyjnie opisać i sformatować w sposób powszechnie obowiązujący w każdym miejscu i czasie. Taka jednoformatowość byłaby zaprzeczeniem podmiotowości społeczeństwa na szczeblu lokalnym i dowodziłaby tylko wpływu władzy publicznej na ograniczenie wolności i swobody wyrażania interesów obywateli. Tak więc należy przyjąć, bez obawy popełnienia błędu, że lokalność jest konstytutywną częścią narodu i obywateli państwa, a jakiegokolwiek próby bezwzględnej unifikacji prowadzi do marazmu, który sprawia, że społeczeństwo się nie rozwija. Rozwój zaś jest efektem pozytywnych napięć między lokalizmami, które się wzajemnie od siebie uczą i po przetworzeniu przyjmują elementy zapoznanej odmienności.

W tym miejscu wypada uwyraźnić sposób funkcjonowania społeczności lokalnej, która postrzegana jest z trzech perspektyw. Pierwsza, najbardziej podstawowa i niestandardowa problemu w określeniu, to terytorialność związana z konkretnym geograficznym położeniem, łatwo mierzalna i łącząca ludzi zamieszkujących tę przestrzeń. Druga perspektywa odnosi się do tego, co wytwarza się między jednostkami zamieszkującymi dane terytorium, to jest relacje i więzi, które konstytuują konkretną społeczność. I wreszcie ostatni, trzeci aspekt, to wszystko, co związane jest przez jednostkę, co czuje, gdy w jej strumieniu świadomości jawi się lokalna społeczność: to samoidentyfikacja z miejscem i ludźmi współzamieszkującymi to samo terytorium i z którymi wchodzi się w relacje³³. W tym miejscu konieczne jest zastrzeżenie, że poczucie lokalnej więzi niekoniecznie musi się pokrywać z ogólnym podziałem administracyjnym, który nie do końca odzwierciedla lokalne więzi i tożsamości. Sama lokalność jako taka jest w opozycji do totalności, jaką narzuca państwo i naród, czy w szerszym ujęciu globalizm³⁴.

Na czym więc polega wartość dodana, jaką lokalizm wnosi do systemu wartości ogólnonarodowych czy państwowych? W jaki sposób podmiotowość i świadoma odmienność lokalizmu wpływają na kształt wartości ogólnonarodowych i stają się częścią większej całości?

Odpowiedź na tak postawione pytanie nie jest prosta, ale jest możliwa przy właściwie dobranych założeniach. Przede wszystkim istotne jest wskazanie tego, co lokalność czyni wyjątkową i dlatego ta wyjątkowość ma znaczenie i wpływ na to, co ogólnonarodowe. Po pierwsze spojrzenie na człowieka i jego miejsca w społeczności trzeba widzieć koncentrycznie: rodzina, sąsiedzi, mieszkańcy tej samej miejscowości, mieszkańcy tej samej

³¹ M. Grabowska, T. Szawiel (2001) *Budowanie demokracji*. Warszawa: PWN, s. 129-131; 161.

³² M. Kornacka, P. Grzonka (2011) *Spółeczeństwo obywatelskie a wybory samorządowe w województwie śląskim w latach 1998-2006*. [w] M. Kaczmarczyk, W. Wojtasik (red.) *Zagłębie Dąbrowskie – Tożsamość – Samorządność – Polityka*. Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza Humanitas, s. 152.

³³ P. Starosta (1995) *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 30-32

³⁴ H. Podedworna (2007) *Analiza struktur społecznych. Wybrane przykłady*. [w] Polakowska-Kujawa J. (red.), *Socjologia ogólna: wybrane problemy*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH, s. 113.

gminy itd. Dopiero na końcu jawi się świadomość przynależności do narodu. W lokalności istotne znaczenie ma to, co nazywa się lokalną historią lub dziedzictwem, które związane są z miejscem i znajdującymi się tam obiektami. Istotne są tu więzi emocjonalne, ponieważ to na ich gruncie rozgrywa się przynależność i autoidentyfikacja z konkretną lokalną społecznością.

LOKALNOŚĆ – LOKALIZM – KONSTYTUCJA

Lokalność nie wyklucza zainteresowania innymi lokalizmami, które budzą zainteresowanie i szacunek. Inne jawią się jako ciekawe alternatywy, które historycznie nieco zostały ukształtowane, choć mieszczą się ramach jednego wspólnotowego paradygmatu, w którym wartości o charakterze uniwersalnym znajdują powszechne uznanie. Konstytucja przywołuje cztery wartości, które na poziomie deklaratywnym są akceptowane przez wszystkich i stanowią ośnowę, wokół której budowana jest wspólnota narodowa. Punktem wyjścia jest preambuła, w której wymieniono „prawdę”, „dobro” i „piękno” – trzy wartości mające proveniencję filozoficzną (Platon, Arystoteles) – oraz „sprawiedliwość”, która ściśle wiązała się i wiąże ze sposobem i jakością rządzenia. Różnice w ich rozumieniu pojawiają się dopiero w trakcie praktycznej implementacji i przełożeniu na działalność polityczną, czyli w sposobie ich realizacji przez lokalnych polityków, którzy z mandatu wyborców zarządzają administracją publiczną na szczeblu lokalnym³⁵. Lokalność to szczególnego rodzaju przestrzeń, w której wszystko jest blisko: administracja, która zaspokaja potrzeby obywateli o charakterze publicznym (drogi, szkoły, kultura, place zabaw, środowisko itp.). Lokalność to także miejsce, które obywatel uznaje za swoje i jest w stanie wszędzie dotrzeć i wszystko odnaleźć³⁶.

Każda społeczność lokalna, z racji funkcjonowania w określonych i sobie właściwych warunkach, nabywa cechy wyróżniające ją na tle innych społeczności. Związane jest to ze specyficznym doświadczeniem jednostek, które funkcjonują na określonym terytorium i są ze sobą w relacjach i mają podobne doświadczenie związane z pracą w powiązanych ze sobą lokalnie przedsiębiorstwach, podobne środowisko biologiczno-przyrodnicze, zwyczaje kulinarne, tradycje i zwyczaje. Nas interesuje jednak to wszystko, co lokalnie jednostkowe i różnorodne i jako takie dokłada się do wartości ogólnonarodowych, jako rodzaj wartości dodanej.

Wartość dodaną możemy rozumieć jako swoistego rodzaju bonus, który sprawia, że wartość społeczeństwa zamieszkującego kraj jest – poza tym, co absolutnie wspólne – bogatsza o lokalne urozóżnorodnienie. Można to porównać z sytuacją, gdy w społeczności pojawiają się osoby przynoszące ze sobą wartości z innej społeczności lokalnej, a w przypadkach skrajnych migranci z innych krajów i kultur. O ile w przypadku przenoszenia lokalności w ramach jednego społeczeństwa nie wzbudza emocji i w sumie jest niemalże w przypadkach jednostkowych niezauważalne, o tyle przy migrantach z odleglejszych kultur łatwiej zauważyć wnoszone nowe jakości. Przybysze w procesie inkluzy, która realizuje się na różnych płaszczyznach, ale przede wszystkim przez małżeństwa mieszane, przyjmują lokalne zwyczaje, ale i wnoszą swoje. Jest to ich kapitał społeczny, który w przeciwieństwie do społeczeństw zachodnich, ma szansę ubogacić homogeniczny cha-

³⁵ E. Gorlewska (2017) *Nazwy wartości uniwersalnych w polskiej Konstytucji – znaczenia tekstowe i konotacje potoczne*. [w] Logos filozofia słowa. Białystok: Instytut Filologii Polskiej UwB, s. 105-107.

³⁶ M. Skrzypek (2017) *Mądrość roju – dlaczego warto pielęgnować lokalność*. [w] https://www.kongresobywatelski.pl/wp-content/uploads/2017/05/marcin_skrzypek-madros-roju-przy

rakter społeczeństwa polskiego. Będąc w mniejszości, nie można zdominować zastanych wartości, ale na pewno można wnieść koloryt swojej kultury do przestrzeni, w której żyje się na co dzień³⁷.

Jeszcze w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. uważano, że społeczeństwo polskie w wyniku przemian ustrojowych, technicznych i przemysłowych oraz w związku ze wzrostem poziomu wykształcenia będzie ulegało unifikacji, a lokalność rozplynie się w wypranej z jakichkolwiek indywidualnych cech ponadlokalności. Brano tu także pod uwagę oddziaływanie przez wykształcenie, ale i przez ówczesne media, jakimi była jednorodnie sformatowana telewizja, radio i prasa³⁸. Autorzy zajmujący się tą problematyką zwracali uwagę na zróżnicowanie między społecznościami lokalnymi, które w odmienny sposób wchodziły w interakcje z odmiennymi społecznościami oraz inaczej reagowały na próby dostosowania ich oczekiwań politycznych i kulturowych o zasięgu ponadlokalnym. Ich zdaniem wynikało to z norm kulturowych i specyficznie realizowanych na szczeblu lokalnym wartości politycznych o charakterze podmiotowym. Wpływ na to miała i ma struktura społeczności lokalnych i układ związany ze sprawowaniem władzy, która chcąc być skuteczna, musiała uwzględnić zastaną lokalność³⁹. Lokalność postrzegamy jako część większej całości, jaką jest państwowość. Zatem, czy lokalna odmienność poprzez wnoszenie jej do wspólnoty nie będzie stanowić swoistego rodzaju zaczynu, który może rozsadzić wspólnotę narodową? Takie obawy istnieją, ale lokalność to także pokazanie innym, że społeczeństwo jest różnorodne i jako takie może stanowić przedmiot zainteresowania i budzić chęć poznawania i wymiany, która będzie ubogacać uczestników wymiany⁴⁰. Lokalność niesie ze sobą szczególny obyczaj (nawyk działania), który może być tym, co wzmacnia formalno-prawną i organizacyjną siłę państwowości. Obyczaje zaś to także system pojęć i związanych z nimi idei, wyobrażeń i przekonań, które stanowią o tym szczególnym i odróżnialnym sposobie myślenia właściwym danej społeczności⁴¹. Tak więc trudno wyobrazić sobie funkcjonowanie w sposób wydolny państwa opartego na konstytucji i ustawach, o ile nie będą spójne z systemem wartości konstytuowanych lokalnie. Nie przeszkadza to jednak elitom politycznym podejmowania prób rugowania z przestrzeni publiczno-prawnej wszelkich śladów wartości ukonstytuowanych w okresie przedpolitycznym. Powodów może być wiele, ale na pewno jednym z nich jest próba zdjęcia obyczajowych więzów z systemu stanowienia prawa i w ten sposób swobodniejsze organizowanie życia społecznego i politycznego. Wielu zwraca uwagę, że w skrajnych przypadkach tworzy się wydmuszka, której jedyną siłą pozostaje autorytet władzy i aparatu przemocy⁴².

To, co wartościowego wnosi lokalna odmienność to przede wszystkim takie oczywistości związane z wartościami najbardziej osobistymi, jak tworzenie domu w sensie nie

³⁷ A. Brzozowska, A. Grzymała-Kazłowska (2014) *Procesy inkluzji migrantów a więzi i sieci społeczne wśród małżeństw mieszanych*. [w] Acta Universitatis Lodzensis – Folia Sociologica 50, 2014, s. 70-71.

³⁸ W. Adamski (1974) *Chłopi i przyszłość wsi*. Warszawa: Książka i Wiedza, s. 87.

³⁹ H. Halamska (1989) *Czynniki różnicujące dynamikę zachowań w społecznościach lokalnych*. [w] (red.) B. Jałowiecki, K. Sowa, P. Dudkiewicz. *Społeczności lokalne. Teraźniejszość i przyszłość*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski – Instytut Gospodarki Przestrzennej, s. 206-207.

⁴⁰ T. Homa (2017) *Wspólnotowość*. Kraków: Wydawnictwo WAM, s. 167-168.

⁴¹ Tocqueville (2005) *O demokracji w Ameryce* (tłum. B. Janicka, M. Król). Warszawa: Fundacja Aletheia, s. 257.

⁴² T. Homa (2017) dz. cyt., s. 138-139.

tylko materialnym, lecz także ideowym (mój dom jest moją twierdzą), w którym rodzina jako najmniejsza społeczność w lokalności zajmuje przestrzeń i wypełnia ją swoim życiem oraz emocjami, a także wartościuje czas i przedmioty związane z tym miejscem. Dom w sensie materialnym i emocjonalnym to w sensie pozytywnym zawłaszczona przestrzeń⁴³. Lokalność ze wszystkimi swoimi uwikłaniami i różnorodnością stanowi dla wspólnoty narodowej, a nawet ludzkości w wymiarze globalnym pożywkę, na której zasadza się społeczeństwo w wymiarze ponadlokalnym i pozaprzestrzennym, a jest to efekt rozwoju nowych technologii, takich jak telewizja, radio, prasa, a teraz internet. Życie emocjonalne przeniosło w się w świat wirtualny i to w wielu wymiarach. Z jednej strony jest zapotrzebowanie na tożsamość lokalną, a z drugiej relacje bezpośrednie zastępowane są relacjami społecznościowym bez realnego kontaktu. Lokalność czerpie z tego, co ponadlokalne i po przetworzeniu globalizuje wszystkie pobrane w taki sposób zasoby. Równoległe z tym procesem podejmowane są próby zachowania dotychczasowych wyróżników lokalności w postaci obyczajów i tradycji. Lokalna administracja inicjuje lub wspiera organizacje, które podejmują inicjatywy mające na celu zachowanie tego, co wiąże się z tożsamością i małą ojczyzną⁴⁴.

LOKALIZM ZAMKNIĘTY I OTWARTY

Społeczności lokalne nie stanowią wyizolowanych przestrzeni i mają swoje określone potrzeby związane z infrastrukturą, turystyką, gospodarką, transportem czy choćby prozaicznym bezpieczeństwem. W pierwszej kolejności realizują wszystko we własnym zakresie, ale w ramach warunków stwarzanych i dostarczanych przez otoczenie zewnętrzne, jakim są przepisy prawa i decyzje administracji centralnej, ale także wojewódzkiej czy powiatowej w zakresie spraw im powierzonych⁴⁵. Lokalność w swej różnorodności skazana jest na bycie w relacji do czegoś szerszego niż horyzont własnej społeczności: jest to region, państwo, a w skrajnej perspektywie globalizm, który włącza się w lokalne układy i nimi się żywi. Lokalizm i globalizm stanowią dwie strony tego samego medalu, dlatego należy je badać i opisywać jednocześnie. Wielu sądzi, że jest to przepływ oddziaływania ustawiony jednostronnie od globalizmu do lokalizmu. Wydaje się jednak, że przy wszystkich zastrzeżeniach i oczywiście przewadze globalizmu oddziaływanie przebiega w dwie strony. Z jednej strony globalizm oddziałuje ze swoimi mniej lub bardziej uświadomionymi projektami na wszystkie lokalne społeczności, natomiast te oddziałują mniej spektakularnie i modyfikują globalizm jako suma oddziaływania wszystkich lokalizmów, stąd trudno wskazać siłę jednej małej społeczności⁴⁶. Lokalizmy mogą wpływać

⁴³ A. Stanisławski, (2012) *Ruchome miejsca i etnografia translokalności*. [w] „Tematy z Szewskiej”, nr 2(8), s. 7.; Autorka przytoczonego artykułu porusza interesujące obserwacje dotyczące lokalności domowej przestrzeni, jaka są kabiny (domy) kierowców ciężarówek. Jest to rodzaj domu w drodze, który od czasu do czasu ma tylko postój. Kierowcy mają tygodniowe przerwy w podróży, ale w sumie i tak cały czas są w podróży. Zbierają doświadczenia i ocierają się o różne powinności i nawyki, które poprzez specyfikę pracy w części podlegają interioryzacji i przenoszone są na płaszczyznę domu rodzinnego, który odwiedzają.

⁴⁴ J. Hajduk-Nijakowska (2012), *Od rzeczywistości do wirtualności, czyli o sposobach rozumienia lokalności w badaniach kulturowych*. [w] Tematy z Szewskiej nr 1, s. 19-20.

⁴⁵ A. Sekuła (2001) *Koncepcje rozwoju lokalnego w świetle współczesnej literatury polskiej – zarys problemu*. [w] Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej nr 588 (2001), s. 91.

⁴⁶ A. Majer (2011) *Lokalność w cieniu globalizacji*. [w] Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, vol. XXXV, 2, s. 27-29.

na globalizm w skali mikro, ale aby było to możliwe, muszą wchodzić w interakcje z procesami zachodzącym w przestrzeni globalnej. Skutki oddziaływania na globalizm i jego zmiany mogą być porównane z przysłowiowym efektem huraganu, jaki wywołuje motyl poruszający skrzydłami (butterfly effect).

Jak już wcześniej było wspomniane, lokalizm postrzegany jest na trzech poziomach (terytorium, więzi społeczne i relacje) i w tych trzech występują typowo lokalne polityczne konotacje tego, co związane jest z praktykowaniem wartości politycznych. Obejmują one i odnoszą się na każdym z trzech poziomów do takich zjawisk, jak społeczeństwo, praktykowana w nim kultura, wyobrażenie o świecie, system polityczny czy mitologia społeczna, wokół której ogniskują się spory, ale i wyznaczane są cele.

Jest także inne spojrzenie na lokalność, które znajduje uznanie w podejściu badawczym do zastanych tam wartości i sposobów ich realizacji ze szczególnym przełożeniem na wymiar polityczny. Lokalność jest postrzegana jako swego rodzaju ideologia, która rodzi się z kontrastu. W tym miejscu jest konieczne zastrzeżenie: lokalność jest swoistego rodzaju wyobrażeniem o podwójnym charakterze. Z jednej strony jest to wyobrażenie będące własnością i właściwością społeczności, z drugiej zaś może być indywidualnym wyobrażeniem (doświadczeniem) tego, co jest lokalnością⁴⁷. Lokalność w tym podejściu jawi się jako przestrzeń charakteryzująca się odmiennością aksjologiczną ze szczególnym naciskiem na wartości lokalne. Spinającą przestrzeń wartości jest z jednej strony lokalność o charakterze terytorialnym w postaci prostych punktów wymiany dóbr (wartości), a z drugiej – przestrzeń zakreślona symboliką wartości i celów.

Społeczność lokalna dookreśla siebie przez kontrast z otoczeniem zewnętrznym, które w swoich działaniach i w relacji do danej społeczności kieruje się swoim celami i wykorzystuje sobie właściwy system wartości. Takie kontrastowe zestawienie służy uświadomieniu zbiorowości własnej odmienności. Wraz z tym może iść ustawianie się w opozycji i wrogości, wobec tego, co zewnętrzne albo w nastawienie pozytywne (otwartość) na wnoszone przez otoczenie zasoby. Prowadzi to z jednej strony do separacji i tworzy się społeczność hermetyczna, ściśle związana z miejscem zamieszkania, nastawiona na ściśle powiązanie i zależność wymiany z najbliższym sąsiedzkim otoczeniem; z drugiej strony mamy do czynienia ze społecznością otwartą, która buduje relacje z najbliższym otoczeniem w sposób funkcjonalny, a ściśle relacje dotyczą tylko więzi rodzinnych. Pierwsza swoją wartość eksklamuje jako mocna wspólnota ściśle związana z określonym terytorium, z kolei druga jest wewnętrznie zróżnicowana i w luźniejszej relacji, ale za to bardziej otwarta na otoczenie zewnętrzne⁴⁸.

Biorąc pod uwagę tak zarysowane wewnętrzne zorganizowanie wspólnot skonstruowanych z otoczeniem zewnętrznym, możemy przyjąć, że w pierwszym przypadku następuje świadome odcięcie od wpływów spoza wyznaczonych granic. Na zewnątrz jest świat groźny i nie dopuszcza się do wymiany wartości z żadnego poziomu – działania według zasady wykluczania zagrożeń. Drugi układ zorganizowania prowadzi do wymiany (przepływów) idei, rozwiązań, ludzi, wchodzenie w relacje, a także wchodzenie na inny poziom funkcjonowania w ramach wspólnoty inkluzyjnej. Charakteryzuje ją ciekawość otoczenia, które nie jest oddzielane wyrazistą i zaporową granicą.

Wspólnota otwarta ma większe szanse na przeniesienie i upowszechnienie swojego systemu aksjologicznego w przestrzeń ogólnokrajową niż ta zamknięta. Choć ta ostat-

⁴⁷ J. Kurczewska (2006) *Robocze ideologie lokalności. Stare i nowe schematy*. [w] *Oblicza lokalności: tradycja i współczesność*. Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN, s. 89-92.

⁴⁸ Tamże, s. 93-94.

nia paradoksalnie jest cenniejsza dla wspólnoty narodowej przez swoją odrębność i jest swego rodzaju cennym depozytem, który należy chronić przed niwelującymi jej wyjątkowość wpływami zewnętrznymi.

Na czym polega wartość dodana tej ekskluzywnie jawiącej się wspólnoty lokalnej? Choćby na swego rodzaju autonomii, która jest wartością postrzeganą z wielu perspektyw, ale na pewno ma charakter poza tożsamościowym podejściem, polityczny. Taki sam charakter ma wartość, jaką jest podmiotowość społeczności lokalnej.

LOKALIZM PODMIOTOWY

Lokalizm jest tu zestawiany z centralizmem i jako taki postrzegany powinien być i jest jako forma odzyskiwania suwerenności na wzór tej suwerenności, którą Polska odzyskała po Okrągłym Stole w 1989 r. Do 1990 r. gminy były przedmiotem bezwzględnego oddziaływania administracji centralnej, dla której stanowiły najniższy jej szczebel. Od zmiany ustroju w zakresie samorządu terytorialnego gminy i reprezentowane przez nie społeczności stały się uczestnikami i współtwórcami suwerenności Rzeczypospolitej.

W dyskursie dotyczącym wartości lokalnych i dla podkreślenia ich szczególnej roli używa się określenia „mała ojczyzna”. Konotacja znaczeniowa jest dość rozległa i niejednoznaczna, ale wzbudza pozytywne skojarzenia. Przede wszystkim zawiera w sobie element łączenia i bardzo pozytywny przekaz, że jest częścią większej wspólnej całości, jaką jest ojczyzna i kraj. Na tak opisywaną wspólnotę nakłada się widzenie w jej obrębie pewnej określonej rzeczywistości społecznej z określoną wyrazistą kulturą, polityką, gospodarką, pewnymi rytuałami wytworzonymi i kultywowanymi lokalnie. Społeczności lokalne na poziomie gminnym oraz stojący z ich wyboru lokalni politycy traktują lokalność jako wartość, która organizuje, spaja i wyznacza cele ważne dla społeczności. Przekłada się to na świadome wykorzystywanie zainteresowania jej odmiennością na potrzeby wspólnoty.

Mała ojczyzna to przestrzeń z granicami, ale zabudowa i krajobraz, przyroda, ludzie, historia, tożsamość czy przekonania z określonym obyczajem. Przede wszystkim to, co najbardziej osobiste – dom, rodzina i całe otoczenie, w jakim człowiek jako jednostka i uczestnik wspólnoty wzrasta. Nigdzie nie istnieją i nie ma wspólnot, w tym także o charakterze lokalnym i gminnym, które by nie zasadały się na szczególnym spoiwie, jakim są uznawane, przynajmniej na poziomie deklaratywnym, wartości i poglądy oraz stojące u ich podstaw idee. Na ich podstawie wspólnota wyznacza cele, a to prowadzi do wytworzenia więzi na określonym terytorium, które jest przestrzenią wspólnoty⁴⁹.

W tym miejscu warto wyjść poza typowo politologiczne spojrzenie na wspólnotę i dojrzeć w niej najistotniejszą składową, jaką jest człowiek. Nie rodzi to żadnej sprzeczności, bo trudno wyobrazić sobie wspólnotę określaną tak jak wyżej małą ojczyzną, bez widzenia w niej tego, co jednostkowe. Jest to szczególna, ale bardzo interesująca obserwacja, jaką podzielił się Martin Buber, który pisał o tym, co można określić mianem filozofii lokalności. Wskazał, że lokalność to miejsce, w którym człowiek się uczy, skąd czerpie i wiedzę, i doświadczenie. Jest to człowiek lokalny i zanurzony w określonej kulturze, która jest niczym innym jak opowieścią o miejscu. A miejsce to przestrzeń dla domu. Człowiek może zmieniać miejsce i świat pod warunkiem posiadania zakorzenienia, które prowadzi do jego socjalizacji, a w konsekwencji do uczestniczenia w życiu wspólnoty na płaszczyźnie terytorialnej, gospodarczej, ideowej, kulturalnej

⁴⁹ D. Simonides (1999) *Więź regionalna a „mała ojczyzna”*. [w] *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, nr 2, s. 66.

i politycznej⁵⁰. Podobne, choć z nieco innego punktu widzenia spojrzenie prezentuje Ossowski, który wskazuje, że jednostka uświadamia sobie wartości, które wspólnotę i zajmowane przez nie miejsce czynią własnymi, co znajduje wyraz w uświadomionych nawykach (obyczajach), podejmowanych działaniach i przede wszystkim w języku, który jest odzwierciedleniem osobistego świata. Łączność ze wspólnotą realizuje się na poziomie dystrybutywnym (deklarowane więzi z poszczególnymi uczestnikami wspólnoty) i kolektywnym, który wynika ze świadomości relacji i przynależności do określonej grupy oraz odczuwanych emocji (więzi) z jej skalającymi symbolami⁵¹.

ZAKOŃCZENIE

Lokalna różnorodność i odmienność to przede wszystkim sfera wartości, która wykracza dalej niż funkcjonalna sprawność wspólnoty lokalnej. Wspólnota zaś to sfera kultury i aksjologii obejmującej gospodarkę i politykę praktykowaną lokalnie; to także ciągłość więzi zogniskowanych wokół tradycji, określonych wartości i pamięć zbiorowa, która w pewnym sensie pełni funkcje mitu założycielskiego fundującego określoną wspólnotę. Tak postrzegana społeczność lokalna powinna być badana jako jedność czasoprzestrzena: terytorium i czas doświadczany jako *perpetuum continuum*⁵².

Spółeczeństwo polskie nie jest homogeniczne, mimo przynależności do jednego narodu i państwa. Zajmowanie tej samej przestrzeni nie sprawia, że wartości, styl życia, przekonania, symbole i mitologia jest identyczna dla wszystkich. Natura człowieka i obywatela jest taka, że przede wszystkim podświadomie nie chce ulegać narracji o spójności społeczno-kulturalnej, ceniąc swoją lokalną odmienność. Obywatele polscy stanowią konglomerat zróżnicowanych grup regionalnych i lokalnych, etnicznych i etnograficznych. Na gruncie deklaracji politycznych i faktycznych taka różnorodność jest traktowana jako ubogacenie i wzmocnienie kulturowe, gospodarcze i polityczne społeczeństwa polskiego. Wspieranie lokalności i wzmocnianie procesu lokalizmu daje społeczeństwu i wybranym przez nie władzom publicznym pewność, że wszystkie grupy będą czuły się w ramach funkcjonowania wspólnoty społeczno-politycznej u siebie i będą swobodnie realizowały właściwe sobie wartości. Przyjęty i wielokulturowy układ i format państwa powodują, że wszystko, co wytworzone lokalnie w zakresie wartości będzie wzmocniało kulturowo i politycznie państwo i społeczeństwo jako całość.

W tym sensie odmienność i różnorodność lokalna stanowią wartość dodaną, coś w rodzaju premii za dobrą i funkcjonalną organizację państwa i zaangażowanie w jego współtworzenie wszystkich obywateli.

⁵⁰ M. Buber (2004) *Droga człowieka według nauczania chasydów* (przeł. G. Zlatkes). Warszawa: Wydawnictwo Cyklady, s. 22-25.

⁵¹ S. Ossowski (1967) *Wielogłowy Lewiatan i grupa społeczna*. [w] *O nauce* (seria Dzieła t. IV). Warszawa: Wydawnictwo PWN, s. 158.

⁵² M. Wieruszewska (1989) *Tożsamość kulturowa jako wartość i czynnik konstytutywny społeczności lokalnej*. [w] (red.) R. Jałowiecki, K. Sowa, P. Dudkiewicz, *Społeczności lokalne. Teraźniejszość i przyszłość*. Warszawa: Instytut Gospodarki Przestrzennej UW, s. 305-306.

WARTOŚCI POLITYCZNE KONSTYTUOWANE LOKALNIE A WARTOŚCI POLITYCZNE OGÓLNONARODOWE

Słowa kluczowe: wartość, aksjologia, polityka, wartości polityczne, lokalizm, globalizm.

Streszczenie: Autor przedstawia w jaki sposób pojęcie wartości, które przejawia się w politycznej aktywności wspólnot o charakterze lokalnym, regionalnym i ogólnonarodowym. Omawia także zależność pomiędzy wartościami a lokalnością oraz wykazuje lokalność jako wartość, która pełnoprawnie konstituuje to, co narodowe.

Keywords: value, axiology, politics, political values, localism, globalism

Abstract: The author presents how the concept of value manifests itself in the political activity of local, regional and national communities. It also discusses the relationship between values and locality, and shows locality as a value that fully constitutes what is national.

Bibliografia:

- Adamski W. (1974) *Chłopi i przyszłość wsi*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Antoszewski A. (2014) *System polityczny jako przedmiot badań politologii i nauki prawa konstytucyjnego*. „Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, tom VIII.
- Biernacka-Ligieża I. (2013) *Glokalizacja - byt wyobrażony czy realna potrzeba?* [w] *Antynomie polityczności: artykuły, eseje i szkice dedykowane Profesor Barbarze Goli*. K. Minkner, L. Rubisz (red.), Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Bourdieu P. (1991) *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity.
- Brzozowska A., Grzymała-Kazłowska A. (2014) *Procesy inkluzji migrantów a więzi i sieci społeczne wśród małżeństw mieszanych*. [w] *Acta Universitatis Lodzianis – Folia Sociologica* 50, 2014.
- Buber M. (2004) *Droga człowieka według nauczania chasydów* (przeł. G. Zlatkes). Warszawa: Wydawnictwo Cyklady.
- Chmielewski P., Chmielewski J. (2017) *Instytucjonalna ciągłość i zmiana w społeczności lokalnej. Na przykładzie zarządzania wspólnymi zasobami w Jurgowie, wsi polskiego Spisza*. [w] „*Studia Socjologiczne*” nr 3 (226).
- Europejska Karta Samorządu Lokalnego [dostęp: 2020-02-23, w:] Dz. U. 1994 nr 124 poz. 607, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19941240607/T/D19940607L.pdf>
- Gąsior-Niemiec A. (2004) *Pole, habitus i imago regionis: propozycja alternatywnego podejścia do analizy regiony*. [w] „*Studia Regionalne i Lokalne*” nr 4 (18) 2004.
- Gilejko L. (2002) *Funkcje społeczności lokalnych i szanse ich realizacji*, „*Rocznik Żyrardowski*” nr 1, s. 73-74.
- Gładkowski K. (2014) *Metoda etnograficzna oraz implikacje teoretyczne wynikające z badań empirycznych w naukach o polityce*. „*Studia Gdańskie*” tom XXXIV.
- Grabowska M., Szawiel T. (2001) *Budowanie demokracji*. Warszawa: PWN.
- Gorlewska E. (2017) *Nazwy wartości uniwersalnych w polskiej Konstytucji – znaczenia tekstowe i konotacje potoczne*. [w] *Logos filozofia słowa*. Białystok: Instytut Filologii Polskiej UwB.
- Hajduk-Nijakowska J. (2012), *Od realności do wirtualności, czyli o sposobach rozumienia lokalności w badaniach kulturowych*. [w] *Tematy z Szewskiej* nr 1(7).
- Halamska H. (1989) *Czynniki różnicujące dynamikę zachowań w społecznościach lokalnych*. [w] (red.) B. Jałowiecki, K. Sowa, P. Dudkiewicz. *Spoleczności lokalne. Teraźniejszość i przyszłość*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski – Instytut Gospodarki Przestrzennej.
- Homa T. (2017) *Wspólnotowość*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Jałowiecki B. Sowa K. (1989) *Przedmowa. Społeczności lokalne. Teraźniejszość i przyszłości*. Warszawa: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych. Instytut Gospodarki Przestrzennej.
- Kornacka M., Grzonka P. (2011) *Spoleczeństwo obywatelskie a wybory samorządowe w województwie śląskim w latach 1998-2006*. [w] M. Kaczmarczyk, W. Wojtasik (red.) *Zagłębie Dąbrowskie – Toż-samość – Samorządność – Polityka*. Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza Humanitas.
- Krakowska M. (2011) *Konferencja „Kultura jako pamięć: Posttradycyjne znaczenie przeszłości”*. [w] „*Kultura i Społeczeństwo*”, nr 2-3, rok IV.
- Kurczewska J. (2006) *Robocze ideologie lokalności. Stare i nowe schematy*. [w] *Oblicza lokalności: tradycja i współczesność*. Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN.

- Majer A. (2011) *Lokalność w cieniu globalizacji*. [w] *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, vol. XXXV, 2.
- Omollo-Okalebo F. (2016) *Theoretical Discussions of Inculturation for Transformative Evangelization: Approaches from Intellectual History of African Catholic Theological Heritage and Voices from the Grassroots*. „Roczniki Teologiczne” 2016, t. 63, s. 111–122;
- Osiatyński W. (2004) *Rzeczpospolita obywateli*. Warszawa: Wydawnictwo Rosner i Wspólnicy.
- Ossowski S. (1967) *Wielogłowy Lewiatan i grupa społeczna*. [w] *O nauce* (seria Dzieła t. IV). Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Pindel R. (2007) *O potrzebie ekskulturacji w procesie inkulturacji*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” nr 4(2007), Rok LX.
- Podolak M., Żmigrodzki M. (2013) *System polityczny i jego klasyfikacje*. [w] *Współczesne systemy polityczne*. B. Dziemidziok-Olszewska, M. Żmigrodzki (red.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Plecka D. (2013) *Wartości a wartości polityczne w kształtowaniu bezpieczeństwa społecznego*. „Political Preferences” nr 5 (2013).
- Podedworna H., *Analiza struktur społecznych. Wybrane przykłady*, w: *Socjologia ogólna*, red. Polakowska-Kujawa, Warszawa: SGH, 1999.
- Podedworna H. (2007) *Analiza struktur społecznych. Wybrane przykłady*. [w] Polakowska-Kujawa J. (red.), *Socjologia ogólna: wybrane problemy*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Robertson R. (1995) *Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity*. „Global Modernities”, London 1995.
- Rybicki P. (1979) *Struktura społecznego świata*. Warszawa: PWN.
- Sekuła A. (2001) *Koncepcje rozwoju lokalnego w świetle współczesnej literatury polskiej – zarys problemu*. [w] *Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej* nr 588 (2001).
- Sekuła P. (2009) *Kultura polityczna a konsolidacja demokracji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
- Simonides D. (1999) *Więź regionalna a „mała ojczyzna”*. [w] *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, nr 2.
- Skrzypek M. (2017) *Mądrość roju – dlaczego warto pielęgnować lokalność*. [w] https://www.kongresobywatelski.pl/wp-content/uploads/2017/05/marcin_skrzypek-madrosce_roju-dlaczego_warto_pielegnowac_lokalnosc.pdf
- Słaboń A. (2012) *Konflikty wartości a konflikt społeczny. Mapy orientacji aksjonormatywnych*. „Style życia, wartości, obyczaje. Stare tematy, nowe spojrzenia”. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Spicker P. (2014) *Polityka społeczna – teoria*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Stanisz, A. (2012) *Ruchome miejsca i etnografia translokalności*. [w] *Tematy z Szewskiej*, nr 2(8).
- Stankiewicz K. (2016) *Tożsamościowe aspekty integracji społeczności miejskiej. Ekspatrianci: między Wilnem a Gdańskiem*. [w] „Studia Pedagogiczne” t. LXIX.
- Starosta P. (1995) *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Starosta P. (2001) *Spoleczne skutki globalizacji*, „Globalizacja”, J. Klich (red.), Kraków: Instytut Studiów Strategicznych.
- Theiss M. (2018) *Lokalne obywatelstwo społeczne w lokalnej polityce społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Tocqueville A. de. (2005) *O demokracji w Ameryce* (tłum. B. Janicka, M. Król). Warszawa: Fundacja Aletheia.

Tönnies F. *Wspólnota i stowarzyszenie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.

Wieruszewska M. (1989) *Tożsamość kulturowa jako wartość i czynnik konstytutywny społeczności lokalnej*. [w] (red.) R. Jałowiecki, K. Sowa, P. Dudkiewicz, *Społeczności lokalne. Teraźniejszość i przyszłość*. Warszawa: Instytut Gospodarki Przestrzennej UW.

Żerańska-Kominek S. (1989) *Tradycja muzyczna jako czynnik nowej integracji społecznej Litwinów w Polsce*. [w] *Społeczności lokalne...* dz. cyt., s. 350.